

ROBERT PUTNAM: DŮVĚRA JAKO FUNDEMENTÁLNÍ PRVEK OBČANSKÉ KOMUNITY A DEMOKRATICKÉHO VLÁDNUTÍ

TOMÁŠ JARMARA, Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, Ostrava, ČR

JARMARA, T.: Robert Putnam: Trust as a Fundamental Element of Civil Society and Democratic Governance
FILOZOFIA, 78, 2023, No 1, pp. 14 – 24

This paper deals with Robert Putnam as a political thinker from a viewpoint of the conception of social trust as a fundamental element of civic community and democratic governance, which is based on his study: *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy* from 1993. The focus is on one of the key elements of his reasoning, namely the concept of confidence and an argumentative statement of his evolutionary view of building social trust in the civic communities of northern Italy and the reasons for its absence in the southern regions of Italy. Attention is also paid to Putnam's normative concept of spreading and building social trust. The final part summarizes Putnam's work and its possible use to analyse the prospects of democracy and democratic political culture in the countries of Central and Eastern Europe.

Keywords: Robert Putnam – Confidence – Social confidence – Civic community – Democratic governance – Political philosophy – Politics

1. Úvod

V roce 1993 vyšla kniha, která je v odborných kruzích považována za významný přínos k pochopení kulturních a historických důvodů spolurozhodujících o úspěchu nebo selhání demokracií. Jedná se o knihu Roberta Putnama *Uvedení demokracie do praxe: občanské tradice v moderní Itálii (Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy)*. Profesor Harvardovy univerzity Robert David Putnam (1941) je americký politolog a politický filozof. Jeho pravděpodobně nejproslulejší práce o osamělých kuželkářích (*Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, 2000) je známá i širší veřejnosti. Jedná se o čtivou analýzu stavu americké společnosti poukazující na úpadek občanské aktivity, která zaujala média, veřejnost i politiky.¹ Putnam se

---

¹ Kniha vyvolala velký ohlas v odborných kruzích, ale pro své téma a čtivost pronikla i do veřejné debaty. Putnam se objevil na stránkách populárních časopisů. K jeho práci se veřejně vyjádřil prezident Bill Clinton a řada amerických kongresmanů. V roce 1997 začaly probíhat po celých Spojených

v této knize vrací ke svému silnému tématu: aktivní občanské společnosti jako fundamentálního prvku konsolidace demokracií. Přestože americká a evropská společnost a jejich demokracie jsou si v mnohém podobné, situaci zemí střední Evropy více objasňuje italský, a tedy evropský příklad *Uvedení demokracie do praxe*, kterému bude věnována tato stať. Putnamova analýza vývoje občanské společnosti v Itálii je i dnes zajímavá pro její možnou aplikaci na vývoj politické kultury a kvalitu demokracie ve střední a východní Evropě. Studie se zaměří na jeden z klíčových aspektů Putnamovy práce, kterým je *důvěra* jako stěžejní prvek občanské komunity a předpoklad funkčních demokracií.

2. Uvedení demokracie do praxe – příklad Itálie

Podívejme se nejprve na Putnamovu práci a hodnocení silných a slabých stránek jeho úvah. Účel Putnamovy práce je teoretický, ale jejím záměrem je i vyvození obecných *podmínek pro vytvoření silných, pružných a efektivních reprezentativních institucí* z hlediska jejich vlivu na politickou praxi (Putnam 1993, 36). Putnam si pokládá několik otázek, jako například: Když provedeme reformu institucí, odraží se to v praxi? Jak je činnost vlády a politiků ovlivněna formálními institucemi? Pokud dojde k zavedení demokratických institucí, bude existovat rozdíl v tom, jak se budou vyvíjet v novém kontextu. Nebo je to tak, že kvalita demokracie závisí na kvalitě svých občanů? Závisí činnost institucí na sociálním, kulturním a ekonomickém prostředí? A jakou roli hraje důvěra pro fungování občanských komunit?

Putnam ve své definici demokracie neproblematizuje vstupní stránku demokratického systému. Normativně konstatuje, že dobrá demokratická vláda je pružná a efektivní (Putnam 1993, 63). Lze mu vytknout, že i neefektivní vláda by mohla být alespoň nominálně demokratická. Důležité ovšem je, že na začátku institucí, které zkoumá, existuje demokratický prvek. Teoretická báze práce vychází z institucionálního, jenž za prvé vyžaduje, aby politika a identity aktérů, strategií a moci byly tvarovány institucemi, a za druhé, aby instituce tvarovala historie. Třetí hypotézou je, že sociální kontext tvaruje činnost institucí (Putnam 1993, 8).

Lze si položit otázku, v čem je práce výjimečná? Odpověď spočívá v její metodologii. Všechny předešlé komparativní studie, jako například Almondova a Verbova dnes již klasická *Občanská kultura* (The Civic culture 1963) byly kritizovány proto, že se

---

státech diskusní setkání s Robertem Putnamem, známé jako *Saguaro Seminars*, kterého se účastnili intelektuálové a politici. Hlavním tématem seminářů bylo znovuoobnovování sociální koheze v USA (<https://www.nbcnews.com/id/wbna25654576>; <https://www.learningtogive.org/resources/saguaro-seminar>).

soustředily na příliš málo nestejných případů.² Jednalo se o mnoho proměnných v malém počtu (Welch 1993, 15 – 28). Tento problém vyřešil Putnam, nebo spíše italská vláda. V roce 1970 došlo k vytvoření zcela nových regionálních samospráv, jež byly z hlediska struktury a mandátů prakticky identické. V té době bylo zároveň obecně známým faktem, že kulturní, ekonomická, sociální a politická situace je v různých částech Itálie odlišná. Bylo tedy možné řešit problém o malém počtu (regionálních samospráv bylo dvacet), kdy sledované instituce byly inherentní a řízené dle stejné legislativy. Putnam používá řadu výzkumných metod, které doplňuje historickými úvahami. Vytváří robustnost popisu tím, že kombinuje sledování historického vývoje v jednotlivých časových obdobích se současným stavem. Je tak možné vidět, jak se rozdíl mezi regiony vyvíjely v delším časovém období. Jeho metodologii lze i podrobit kritice – je například diskutabilní vyvozovat z některých jednotlivých příkladů konečné hypotézy pro vyšší jednotky, jako je třeba region nebo stát. Stejně i to, že data získaná průzkumem je možné interpretovat rozličně, kdy se v některých případech nabízelo více vysvětlení.³ Nicméně impozantní rozsah Putnamových průzkumů prováděných takřka na individuální úrovni v jednotlivých regionech jej opravňují k silným interpretacím, zvláště pokud jsou kombinované s jinými metodami.

Putnam chce najít odpověď na otázku, jestli změny formálních institucí indukují i změny politického chování, a zdali vznik regionálních samospráv podpořil větší demokratizaci politického procesu (Putnam 1993, 17). Průzkum ukázal, že na regionální úrovni došlo ke zřetelné depolarizaci politiky, větší toleranci a přizpůsobivosti politických elit, které potlačovaly prvek konfliktu. Důvěra se ve větší míře vyvinula i mezi politickými odpůrci. A to přesto, že na celonárodní úrovni tomu bylo přesně naopak, společnost byla sociálně a ideologicky více rozdělena. Vznik nových regionálních samospráv tak evidentně podpořil větší demokratičnost, pro kterou používá pojem institucionální socializace (Putnam 1993, 27 – 35). Putnam stroze konstatuje, že za pozitivními změnami stojí i individuální přístup regionálních politiků k řešení agendy samospráv, ale argument dále nerozvádí (Putnam 1993, 82). Přitom v řadě odborných studií je umírněná politická kultura spojována s větší praktičností rozhodování, která nastává na regionální a komunální úrovni politiky. Příkladem jsou teorie omezené racionality nebo administrativního modelu. Ty vycházejí z toho, že lidská nedokonalost

---

² Studie je z roku 1963 a Gabriel Almond a Sidney Verba v ní komparativně zkoumají politickou kulturu v pěti zemích v období po druhé světové válce: Velké Británii, USA, Německu, Itálii a Mexiku.

³ Když například Putnam uvádí, že demokratické přístupy jsou silnější na úrovni regionálních samospráv, než v případě vládní / státní správy (Putnam 1993, 50 – 51), neznamená to, že by regionální instituce jako takové vytvářely nějakou vysoce demokratickou kulturu. Mohlo k tomu dojít vlivem jiné úrovně správy. Je rozdíl považovat za smysluplnou zvýšenou účast řízení občanů na politických otázkách na regionální úrovni než například v oblasti zahraniční politiky na úrovni státu.

a omezenost poznání je přirozená.⁴ Čím komplexnější a rozsáhlejší je agenda, kterou aktér rozhoduje, tím je větší riziko nezamyšlených, ale špatných rozhodnutí. Naopak s nižší a jednodušší agendou riziko klesá. V této souvislosti lze vzpomenout koncept politiky společného dobra. Alasdair MacIntyre jej popisuje jako politický proces, v němž je dosahována rozumná míra konsensu v komunitních otázkách, která není možná na úrovni státní politiky. Koncept vychází z principu subsidiarity, čím menší je jednotka, tím se zvyšuje pravděpodobnost konsensuálních rozhodnutí v obecném zájmu a společného dobra (MacIntyre 1999, 129 – 134).⁵

Vrátíme-li se k italskému případu, vznik nových institucí změnil chování regionálních politických elit, ale nikoliv politickou kulturu severních a jižních částí země. Zavádění regionálních samospráv doprovázely problémy s jejich činností, a to častěji na jihu Itálie. Průzkum ukazoval, že lidé z nich nebyli příliš nadšeni. Seveřané ale byli spokojenější než jižané, kteří byli i pomalejší v získávání vědomostí o nových institucích (Putnam 1993, 51 – 53). Severní regiony rovněž vykazovaly větší efektivitu, profesionalizaci a kvalitu správy než samosprávy jihu, které vykazovaly i silný stupeň klientelismu a korupce. Jižní politické elity současně častěji pocházely z privilegovaných rodin a byly více skeptické k politické rovnosti než elity severních samospráv (Putnam 1993, 101).

Putnam hledá příčiny uvedených rozdílů mezi severem a jihem. Vysvětlení nalézá v kvalitě občanské komunity a socioekonomické modernitě. Občanskou komunitu charakterizuje aktivní účast občanů na věcech veřejných, vysoká míra důvěry a solidarity, tolerance, politická rovnost a reciprocita v horizontálních vztazích (Putnam 1993, 89). Silná je i korelace mezi ekonomickou modernitou a úrovní občanské společnosti, kdy ekonomicky zajištěná a početná střední vrstva je oporou demokracie. Avšak ekonomické rozdíly mezi severem a jihem nebyly v té době již natolik výrazné a měly tendenci se zmenšovat. Putnam se proto zaměřuje na kulturní aspekty. Ty jsou podle něj historicky podmíněným a rozhodujícím fenoménem diferencujícím obě části Itálie. Uvádí, že slabá občanská společnost jihu je příčinou silného klientelismu a korupce, což ale jen potvrdilo obecně známý stav věcí (Putnam 1993, 9).

Odkud tedy pochází uvedené regionální rozdíly? Putnam je vidí v odlišných historických zkušenostech severní a jižní části Itálie. Vrací se až do jedenáctého století, kdy v severní Itálii začínaly vznikat městské státy, zatímco jižní Itálie byla součástí autokratického Normanského království. Na severu se objevovaly gildy, jako smluvní organizace se stejnými zájmy poskytující si vzájemnou výpomoc. Na jihu však podobné organizace nebyly tolerovány. V severní Itálii byla od 17. století poskytována zvláštní

---

⁴ Například Colebatch (2005); Blau, Scott (1962). Winkler (2002).

⁵ Podrobně k analýze MacIntyrovho teorie politiky společného dobra: Kuna, Marian (2018). *Význam principu subsidiarity pre Macintyrovu víziu politiky. Filozofia*, 75 (5), 389 – 399.

privilegia organizovaným skupinám ve snaze podpořit obchod, inovace, výrobní činnosti a vzdělávání, což nemělo svou obdobu na jihu země (Putnam 1993, 135). Po sjednocení Itálie (1870) se na severu rychle etablovaly spolky, které se staly součástí veřejného a politického života. Na jihu přetrvával vztah patron-klient (jak je zakotven v Mafii) a počet skupin občanského typu byl velmi malý. Respektive v severní Itálii historicky převažovaly politické jednotky s větší tendencí k občanským režimům, byť se v různých obdobích rozpadaly a měly různou sílu. Jih měl oproti tomu dlouhou tradici autoritativních forem vlád. A právě tyto historické okolnosti jsou příčinou rozdílné úrovně občanské společnosti a kvality demokratických institucí i v současné Itálii (Putnam 1993, 150 – 157). Podmíněnost mezi ekonomickou úrovní a občanskostí Putnam sice připouští, ale až jako druhotný faktor s optimistickou predikcí, že lepší ekonomická situace by mohla podpořit větší občanskost jihu (Putnam 1993, 162).

Výše uvedená zjištění stojí za pozornost. Došlo byli ke zobecnění těchto zjištění, lze tím vysvětlit, že některé v současnosti ekonomicky prosperující státy nemusí mít demokratický režim. Výkon vlády při řízení ekonomiky může být efektivní i v případě, že není přítomný vstupní demokratický prvek. Současně existuje hypotetický předpoklad, že vyšší ekonomická úroveň může stimulovat vznik aktivní občanské společnosti. Nabízí se i téze, která je námětem nesčetného počtu politologických analýz, že vývoz demokracie do zemí bez tradice občanské demokratické kultury je neefektivní, a proto většinou bez úspěchu.

3. Důvěra jako fundamentální prvek občanské komunity

Putnam si klade otázku, jak dlouho může trvat *neobčanskost* jižní Itálie a zaměřuje pozornost na fenomén důvěry. Hledá vysvětlení nedostatku důvěry a spolupráce v jižních regionech. Pro objasnění uvádí známou teorii tragédie obecní pastviny,⁶ aby ukázal, že za jistých okolností není racionální spolupracovat. Pokud každý myslí na sebe a nevěří, že by ostatní mohli omezit pastvu svého dobytka v zájmu všech, potom ztrácí všichni. Zatímco na spolupráci by všichni vyzískali. Toho ale nelze dosáhnout bez vzájemné důvěry (Putnam 1993, 163).

Logika jeho dalších úvah spočívá v tom, že občanská společnost vyžaduje osobní angažovanost a sociální interakci. Ta však není možná bez toho, aby lidé považovali jeden druhého za důvěryhodného, měli dostatek odpovědnosti k účasti a důvěru v politický systém. Alespoň takovou, aby usoudili, že má cenu participovat. Nejprve musí

---

⁶ Autorem pojmu a teorie Tragédie obecní pastviny (*Tragedy of the Commons*) je Garrett Hardin, který jej použil ve své esejí se stejným názvem z roku 1968. Jedná se o to, že určitý omezený zdroj (pastvina) je sdílen občinou, přičemž se její jednotlivci snaží při jejím využívání maximalizovat svůj osobní užitek. Tato snaha ovšem v konečném důsledku může vést k nenávratnému vyčerpání daného zdroje, a tedy ke snížení užítku všech jednotlivců (tragédií).

existovat komunita s přítomností solidarity, spolupráce a důvěry, která následně přeneše tyto atributy na instituce. Jedná se o generalizovanou důvěru vznikající v důsledku úspěšné a opakované spolupráce lidí v minulosti. Putnamův postřeh je zřejmě správný, ale zcela neodpovídá na otázku, proč tomu tak je? Odpověď by mohl nabídnout David Hume. Podle něj je to lidskou přirozeností, která je částečně sobecká i soucitná, sdílí ji i ostatní a je schopna vytvářet instituce, jež posílí bezpečí, štěstí, pohodlí a radost (Hume 2000). Pragmaticky však dodává, že důvěře se nebude dařit, pokud instituce nebudou funkční a schopny efektivně zajistit dodržování pravidel. V tom případě si i morálně silný jedinec uvědomí, že porušují-li i ostatní pravidla, jeho důvěra v instituce a individuální svědomitost se mu nevyplatí. Humeova úvaha je obdobou Hardinovy tragédie obecní pastviny. Putnam nyní vidí příčinnou souvislost. Nejdříve musí vzniknout mezilidská důvěra, která se přeneše na instituce. Hume však více akcentuje funkčnost institucí, které následně generují důvěru do společnosti. Znamenalo by to, že vliv interpersonální nebo občanské důvěry může být krátkodobý. Rozhodující je fungování vzniklých institucí, kvalita jejich služeb a nestranná schopnost vymáhat dodržování pravidel.

Putnam pokračuje detailnější analýzou historických příčin absence občanských komunit na jihu. Opakuje a rozvádí historické determinanty, které uvedl v předchozích kapitolách. Stranou ponechává některé aspekty, které by mohl ozřejmit rozdílnou úroveň důvěry severu a jihu země. V případě Itálie se nabízí náboženství a geografie místa. Větší pozornost si zasluhuje i zmiňovaná úroveň ekonomiky.

Řada studií poukazuje na korelaci mezi náboženstvím a mezilidskou důvěrou. Hierarchická náboženství, jako kupříkladu katolicismus, mají tendenci podporovat u svých stoupců nižší mezilidskou důvěru (než např. protestantismus). Současně rozhoduje i úroveň religiozity uvnitř náboženství (Zak, Knack 2001; Delhey, Newton 2003). Podle některých výzkumů může vysoká míra religiozity mít negativní vliv na mezilidskou důvěru. Komunitně praktikující náboženské skupiny totiž důvěřují především lidem ve svých vlastních skupinách a méně důvěřují ostatním (Berggren, Bjornskov 2009). To by mohl být případ jižní Itálie, která dle řady průzkumů vykazuje značně vyšší míru aktivní religiozity než v severních regionech.⁷ Další historicky podmíněný faktor nižší sociální důvěry může představovat terén s převažující horskou krajinou, protože v něm docházelo k omezeným interakcím komunit žijících víceméně odděleně (Le, 2013). Jedná se o převažující geografickou charakteristiku jižních částí Itálie, zatímco regiony severu se rozkládají v rozsáhlé Pádské nížině. Bylo uvedeno, že Putnam připouští korelaci mezi ekonomikou a občanskostí, ale nijak zásadně ji nerozvíjí. Empirické výzkumy ovšem dokládají pozitivní vztah mezi ekonomickou úrovní

---

⁷ Viz např. studie vycházející z průzkumu European Values Studies (Bréchon 2013; Halman 2003; Halman a Riis 2002; Lambert 2004).

a mezilidskou důvěrou (např. Knack, Keefer 1997; Algan, Cahuc 2013). Zlepšení ekonomické situace zvyšuje pocit bezpečí, snižuje rizika a vysoká životní úroveň přispívá k mezilidské důvěře. Podmínkou ale je, aby ekonomický blahobyt zahrnoval většinu populace. Naproti tomu větší nerovnost zvyšuje konflikty, sociální napětí a snižuje mezilidskou důvěru. Z mnoha typů nerovností je příjmová nerovnost jednou z nejvýznamnějších a souvisí s nízkou interpersonální důvěrou, zvláště pokud je považována za nespravedlivou (Delhey, Newton 2003). Mezilidská důvěra má s vnímáním nespravedlnosti kruhový vztah–vnímaná nespravedlnost vede k nedůvěře, která zase podporuje budoucí vnímání nespravedlnosti (DeConick 2010, 1355). Putnam dokončil svou studii v době (1993), kdy se ekonomické rozdíly mezi severem a jihem zmenšily. Optimisticky se předpokládalo, že trend bude pokračovat. Další tři dekády předpoklad nepotvrdily, trend se zastavil, a rozdíly mezi severem a jihem zůstaly konstantní (např. Usseglio 2016; Musolio 2018). Respektive příčina nižší míry důvěry v jižních regionech může mít své vysvětlení i v nižší ekonomické úrovni, jež je dána historicky a která, byť v mírnější podobě, přetrvává.

3. 1. Jak vybudovat důvěru?

Po zjištění stavu důvěry si Putnam pokládá další otázku, jak se dá důvěra vybudovat? Zmiňuje Thomase Hobbesa, který si myslí, že by mohla zasáhnout třetí strana Leviatan. K tomu je ale skeptický, protože by byl zapotřebí stát s obrovskou silou, kterou by lidé v čele takového státu pravděpodobně využili k dalšímu prosazení svých zájmů. Tragédie spočívá v tom, že je těžké nalézt nějakou třetí stranu, na jejíž neutralitu se lze spolehnout (Putnam 193, 165).

Podle Putnama ale historie a společenská realita dokládají, že lidé spolupracují a jakýsi prvek důvěry musí být přítomen. Putnam se zde mění z analytika na tvůrce normativního konceptu šíření důvěry ve společnosti. Přistupuje k tomu jako někdo, kdo je k tomu oprávněn, protože vychází z rozsáhlého historického, sociologického a filozofického poznání. Důvěra budí důvěru a nedůvěra nedůvěru je téze opakující se na mnoha místech jeho práce.⁸ Navrhuje vznik a fungování komunit a asociací podle principu, jenž aplikují některá společenství. Jednotlivci jsou do skupiny pečlivě vybíráni. Obvykle na základě předchozích sociálních vazeb a členství si udrží jen za předpokladu, že jsou se skupinou solidární a nezklamou jejich důvěru. Normy spolupráce mohou vznikat a přetrvávat prostřednictvím sankcí, socializací a tvářením (Putnam 1993, 171). Pro budování mezilidské důvěry je nutné dodržovat morální zásady a pravidla právního státu.

---

⁸ Putnam svou tezi o důvěře neopírá o nějaké další politicko-filozofické zázemí. Platón ve svých úvahách o různých způsobech poznání idejí a vztahu jsoucnosti uvádí, že rozumové poznání vede k jsoucnu, k tomu, co skutečně je. K tomu ale nepatří důvěra (πίστις) nebo také záruka, slib nebo jistota, jež jsou pouze odvozeny a potřebují stálou podporu (Platón 2014).

Významnou roli má výchova dětí jak rodiči, tak zejména školami. Putnam je přesvědčen, že osobní důvěra v malých komunitách se vyvine v sociální důvěru mezi komunitami, a poté se přenesou na celou společnost. Důvěra tedy není utilitárně užitečná pro jedince jako zdroj jeho prospěchu a soukromý statek (*private good*), ale stává se statkem veřejným (*public good*). Lidé mohou přenášet důvěru na právní instituce, motivovat ostatní k dodržování zásad právního státu, a tím se se vzájemně posiluje mezilidská a institucionální důvěra (Putnam 1993, 178). Jedná se fakticky o příčinu souvislost mezi interpersonální a generalizovanou důvěrou, která je nezbytným předpokladem důvěry v instituce.

Nejdůležitější normou je pro Putnama generalizovaná reciprocita. Jedinec zůstává ve *vztahu výměny*, aniž by ihned něco očekával na oplátku, ale předpokládá, že se mu to dlouhodobě vyplatí (Putnam 1993, 172). Nejedná se ovšem o pouhý racionální kalkul. Byť to Putnam explicitně neuvádí, z kontextu lze odvodit, že lidské jednání je determinováno i morálními závazky a povinnostmi vůči komunitě. Ty jsou založeny na zvyku a některá společenství jej přenášejí z generace na generaci v podobě společenských norem. Putnam dále vypočítává čtyři důvody, proč je občanská komunita výhodná: zvyšuje náklady na ztrátu, podporuje reciprocitu, usnadňuje komunikaci a posilují ji příklady předchozí spolupráce (Putnam 1993, 173). Poslední příklad – zkušenost dobré spolupráce – považuje za mimořádně důležitý. Vychází ze svého empirického výzkumu, jenž jej vede k přesvědčení o zásadním vlivu historického dědictví, protože tam „*kde existovaly úspěšné formy spolupráce v komunitě, je na co navázat, semínka důvěry jsou zaseta*“, a to je příslibem pro budoucnost (Putnam 1993, 173).

3.2. Historie určuje osud

Podle Putnama se italské regiony diferencují podle toho, kolik důvěry a mezilidské solidarity v nich bylo za mnoha staletí nahromaděno. A to v duchu Aristotelovy poznámky o důvěře jako důležitého návyku pospolitého života a dokonalého přátelství, které ovšem vyžadují čas (Aristoteles 1996, 25). Dlouhodobě budovaný sociální kapitál je evoluční výhodou některých společností. Umožňuje jim to prosadit se proti společností, ve kterých si jednotlivci vzájemně nedůvěřují a kde hájí pouze své osobní zájmy a zájmy vlastní rodiny. Společnosti postrádající kulturu základní důvěry jsou sociálně méně stabilní a ekonomicky neefektivní. Vyznačují se tím, že se v nich ve zvýšené míře podplácí, lže a krade. Ostatně je to již zmiňovaný Hobbes, který v Leviatanu v části věnované lidské přirozenosti k blahu a lidské bídě, uvádí nedůvěru, společně se soutěžením a touhou ke slávě, jako jednu ze tří hlavních příčin sporů v lidské společnosti (Hobbes 2010, 162).

Historie proto z velké části určuje, zda společnosti reagují na opakované výzvy, a krize tím, že vždy zklamou, nebo spolupracují a v konečném důsledku, jak jsou

úspěšné (Putnam 1993, 179). Stejně jako když Niccolo Machiavelli ve svých úvahách představuje typy republik, jež jsou jak silné, tak i slabé, stejně jako jsou morálně silní anebo slabí jejich vládcí a lid. Výhodou silných republik je ale více svobody, důvěry, a naopak málo kontroly (Machiavelli 1986, 257). Putnam na závěr opakuje argument, že je to minulost, která určuje osud jednotlivých společností. Posléze si zřejmě uvědomí dějinný fatalismus svého výroku a aby jej odlehčil, uvádí poněkud pateticky a nevědecky, že na vše neexistuje odpověď, „protože ta se mohla ztratit někde v mlhách dob temna“ (Putnam 1993, 10). Zdá se, že metafyzická imaginace není cizí ani sociálním vědcům. Obdobně se k vlivu historie na politickou kulturu vyjádřil často citovaný Putnamův kolega Larry Diamond, jenž jej označil jako „nejasnou geografickou strukturu se sedimentárními usazeninami z mnoha historických dob a událostí“ (Diamond 1994, 230).

Závěr

Putnam považuje důvěru a sociální kapitál za základ občanské rovnováhy umožňující vyšší výkon a efektivitu institucí. Sociální důvěra se společně s normami reciprocity, občanskou angažovaností a kooperací vzájemně posilují. Důvěra vzniká v prostředí komunit a zároveň napomáhá formovat nová uskupení. Putnam shrnuje své poznatky do tří ponaučení. První říká, že sociální kontext a historie hluboce tvaruje efektivnost institucí. Druhým poznatkem je, že změna formálních institucí může změnit politickou praxi, a třetím, že historie a od ní se odvíjející vývoj institucí je velmi pozvolný (Putnam 1993, 12 – 14).

Jaký by byl odkaz Putnamovy práce a co z ní lze odvodit k perspektivám demokracie a politické kultury v zemích střední a východní Evropy? Pokud prevalentní politická kultura a úroveň důvěry ovlivňuje výchozí situaci, možnosti demokratického vývoje střední, ale zejména východní Evropy jsou v některých případech menší a problematičtější.

Mnoho střeoevropských a východoevropských zemí má dlouhou historii nevolnictví, feudalismu, útlaku a absence vlastní státnosti, kdy byly součástí větších a více či méně autokratických státních útvarů. Budování občanských komunit, sociální důvěry a spolupráce je obvykle spojovááno až s procesem vzniku moderních národních společenství devatenáctého století. Ovšem i ten byl v jednotlivých zemích rozdílný ve své kvalitě a rozsahu. V některých případech začal probíhat s větší intenzitou až získáním samostatné státní existence po první světové válce. Komparativní výhodou Českých zemí a Slovenska byla národní obrození devatenáctého století, která v prvním případě proběhla v relativně liberálnějších podmínkách západní – rakouské části monarchie. Méně příhodné podmínky byly ve východní uherské části monarchie, kde bylo národní hnutí primárně namířeno proti maďarizaci. Státy střední a východní Evropy neměly ani

stejnou zkušenost s totalitními režimy a jejich komunistická minulost byla rozdílná. Existovaly odlišné verze těchto režimů a záleželo na tom, zdali společnost přežívala v komunismu Kádára, Stalina, Dubčeka nebo Novotného (Havel 1991, 363). Pokud společnosti a lidé zažili období konfliktů, nepokojů a častých politických změn, dá se očekávat, že míra mezilidské důvěry může být velmi nízká (Newton 2013). Dějiny společného státu ve dvacátém století, charakteristické častými změnami politických režimů, nebyly pro českou a slovenskou společnost ve věci důvěry zrovna příznivé. Přesto pokud je Putnamova teorie správná, pak situace v zemích, které měly alespoň nějakou zkušenost s demokracií, nebo s aktivní občanskou společností, se jeví perspektivněji. Druhý optimistický předpoklad vyplývá z dalšího Putnamova poznatku: nové demokratické instituce mají skutečně význam, protože se nejen historií formují, ale samy ji také vytvářejí.

Literatura

- ALMOND, G., VERBA, S. (1963): *The Civic Culture*. Sage Publications, Inc.
- ALMOND, G., VERBA, S. (1964): The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. *Political Science Quarterly*, 79 (4), 591 – 593. DOI: <https://doi.org/10.2307/2146705>
- ALGAN, Y., CAHUC. (2013). Trust and growth. *Annual Review of Economics*, 5 (1), 521 – 549.
- ARISTOTELES (1996): *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek.
- BERGGREN, N., BJORNSSON, C. (2011): Is the Importance of Religion in Daily Life Related to Social Trust? Cross-country and cross-state comparisons. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 80 (3), 459 – 480.
- BLAU, P. M., SCOTT, R. W. (1962). *Formal Organizations*. San Francisco: Chandler Publishing Company.
- COLEBATCH, H. K. (2005): *Úvod do politiky*. Brno: Barrister and Principal.
- DIAMOND, L. (1994): *Political Culture and Democracy in Developing Countries*. Město: Lynne Rienner Publishers.
- DeCONICK, J. B. (2010): The effect of organizational justice, perceived organizational support, and perceived supervisor support on marketing employees' level of trust. *Journal of Business Research*, 63 (12), 1349 – 1355.
- DELHEY, J., NEWTON, K. (2003): Who trusts? The origin of social trust in seven societies. *European Societies*, 5 (2), 93 – 137.
- HARDIN, G. (1968): The Tragedy of the Commons. Journal article. *New Series*, 162 (3859), 1243 – 1248. American Association for the Advancement of Science.
- HAVEL, V. (2015): *Eseje a jiné texty z let 1970 – 1989. Dálkový výslech: Spisy/4*. Praha: Knihovna Václava Havla.
- HOBBS, T. (2009): *Levitahan*. Praha: Oikomenh.
- HUME, D. (2000): *Treatise of Human Nature*. Oxford: Oxford University Press.
- KNACK, S., Keefer, P. (1997): Does social capital have a payoff? A cross-country investigation. *The Quarterly Journal of Economics*, 112 (4), 1251 – 1288.
- KNACK, S., ZAK, P. J. (2003): Building trust: public policy, interpersonal trust, and economic development. *Supreme Court Economic Review*, 10, 91 – 107.
- KUNA, M. (2018): Význam principu subsidiarity pre Macintyrovu víziu politiky. *Filozofia*, 75 (5), 389 – 399.
- LE, S. (2013): Societal trust and geography. *Cross-Cultural Research*, 4 (4), 388 – 414. DOI: <https://doi.org/10.1177/106939711348533>

- MACINTYRE, A. (1998): Politics, Philosophy and the Common Good. In: K. Knight (ed.): The MacIntyre Reader. Notre Dame In: The University of Notre Dame Press, 235 – 252.
- MACHIAVELLI, N. (1986): *Úvahy o vládnutí a vojenství*. Praha: Naše vojsko.
- MUSOLIO, D. (2018): North-South divide in Italy: reality or perception? *European Spatial Research and Policy*, 25 (1), 29 – 53. DOI: <https://doi.org/10.18778/1231-1952.25.1.03>
- NEWTON, K. (2013): Social and political trust. Norwegian Social Science Data Services, retrieved from the website of European Social Survey Education Net. Dostupné na: <http://essedu-net.nsd.uib.no/cms/topics/2/> (Navštívené: 18. 5. 2022).
- PLATÓN (2014): *Ústava*. 5., opr. vyd. Praha: Oikoymenh.
- PUTNAM, R. D., LEONARDI, R., NANETTI, R. Y. (1993): *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press. DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ct7s8r7>
- PUTNAM, R. D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- THOMPSON, M., ELLIS, R., WILDAVSKY, A. (1990): *Cultural theory*. Město: Westview Press.
- USEGLIO, A. N. (2016). *The North-South Divide: Regional Economic Inequality in Contemporary Italy*. University of Vermont.
- WELCH, S. (1993): *The concept of political culture*. London: St. Martin's Press.
- WINKLER, J. (2002): *Implementace – Institucionální hledisko analýzy veřejných programů*. Brno: Masarykova univerzita.
- ZAK, P. J., KNACK, S. (2001): Trust and growth. *Economic Journal*, 111 (470), 295 – 321.

Tento článek vznikl v rámci projektu *Reflection of National and European Identity in the New Millennium (NAETINEM)*, Erasmus+ project No. 2019-1-CZ01-KA203-061227.

Tomáš Jarmara
Ostravská univerzita
Pedagogická fakulta
Fráni Šrámka 3
709 00 Ostrava
Česká republika
e-mail: tomas.jarmara@osu.cz
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7861-0843>